

Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Rollerini

Tamara Ölçekçi*

Öz

Bu çalışmada, Kırgız toplumunun zengin ve asilzade tabakasına mensup olan 'Manap' zümresi ele alınmıştır. SSCB döneminde manapların hepsi ayırt edilmeksizin halkı ezen sınıf olarak gösterilmiş ve *yasaklı* konuların listesine dâhil edilmiştir. Manaplar, halen üzerinde yeterince çalışmanın yapılmadığı konular arasındadır. Bu makalede manap adının anlamı, kimler oldukları, ne zaman ortaya çıktıkları, toplumdaki konumları ve görevleri üzerinde durulmuş, manapların Çarlık öncesi ve Çarlık dönemi ile Sovyet dönemindeki durumunu incelenmiştir. Ayrıca manapların 1920-1930'lu yıllarda tasfiye edilme sebepleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkistan, Kırgızlar, manap, kabile, çarlık, Ruslar, Bolşevikler, Ekim Devrimi

Giriş

Eski SSCB'de on beş Cumhuriyetten birisi olarak yer alan Kırgızistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmadan önceki tarihine ait bazı önemli konular ve olaylar sistematik bir sansür sonucunda tarih kitaplarında yer almamıştır. Okullardaki ders kitapları da *büyük Rus* tarihinin gölgesinde kalmıştır. Sovyet ideolojisinin kontrolü altındaki bu dönemde bazı konular tek taraflı bir karar gereğince *yasaklı*, *beyaz sayfa* ya da *dile getirilmeyenler* olarak kalmıştır. Söz konusu bu yasaklı konulardan biri de manaplardır. Sovyet ideolojisine ve Marksizm'e göre, toplumun zengin ve asilzade tabakası oldukları için, manapların *ezenler* sınıfına dâhil edilmeleri gerekmektedir. Ancak Sovyet döneminde dahi kimi zamanlarda belirtildiği üzere, manapların hepsi tiran değildi. Aralarında üst düzey

*Dr., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü – Ankara / Türkiye

aristokratlar yanında acımasızlara ve zalimlere rastlamak mümkündür. Ancak Kırgız tarihinin ve toplumsal yapısının önemli yapıtaşlarından birini tek başına bir ideolojinin ölçütleri üzerinden siyah ve beyaz şeklinde ayırmanın objektif bir tarihi yaklaşım olmadığı açıktır.

Manaplık, XVIII. yüzyıldan başlayarak Kırgızistan'ın kuzeyinde yer alan Yedisu ve Oluya-Ata'da [bugünkü Taraz, Kazakistan] Kırgızların siyasi yapısında kendine has bir katman olarak mevcuttur. Üst düzey yönetici olarak manaplar 1850'den 1930'a kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çarlık döneminde Kırgızlar arasında okuryazarların azlığı nedeniyle manap meselesini kaleme alanların çoğunu Rus tarihçi, araştırmacı ve Türkistan'da görev yapan Çarın memurları oluşturmuştur. Kırgız tarihçilerin konuya ilgi göstermeye başlaması, ideolojiye uygun olarak Sovyet döneminde ağırlık kazanmıştır. Dış ülkelere kapalı siyaset uygulanan Sovyet sisteminde Batılı araştırmacı ve tarihçilerin manapla ilgili çalışmaları mümkün olmamıştır.

Manap adının ortaya çıkışıyla ilgili bilim adamları farklı görüştedirler. Etnograf Cumagulov "Manap kelimesi çok eskiye dayanmaktadır. Arap kabileleri arasında İslamiyet öncesinde ortaya çıkmıştır" derken; dilci Karasayev ve şarkiyatçı Gafurov "manaf (manap) eski Arapların idolüdür" (Karasay uulu 1993: 18) görüşünü esas almışlardır. Cumagulov ayrıca, eski Arapça *manaf* kelimesinin Kırgızların Sarıbağış boyu başlarının İslamiyeti kabulüyle kullanılmaya başlanmış olabileceği fikrindedir (Sovetskaya Kırgızıya 1990, İzvestiya Kırgızistan 1991). Fakat Cumagulov'un bu görüşünü kabul etmek zordur. Çünkü İslam dini, doğal olarak İslam öncesi inançların karakteristik özelliklerini kullanmamaya özen göstermiştir. Arapların İslam öncesi idolleri ise İslam'ın genel prensiplerine aykırı düşmektedir.

Meşhur tarihçi Togan'ın bu konudaki görüşü hayli dikkat çekicidir: "Kırgızlar 1757 yılından sonra Çin tabiiyetini kabul ettiler. O zaman reisleri 'Çin valisinin naibi' manasıyla yazılarda 'nib-i manab' tesmiye ediliyordu. Bundan dolayı Kırgız beyleri, eski 'kaşka' adı yerine 'manap' olarak adlandırılmışlardır. Bugün ise manap kelimesi umumiyetle Kırgız aristokrasisi anlamında kullanılıyor" (1981: 71). Görüldüğü üzere manap adının anlamı ile ilgili ortak bir görüş bulunmamaktadır.

Manapların Ortaya Çıkışı

XVIII. yüzyılda bu yeni sosyal tabakanın mensupları manaplara ihtiyaç duyulmasının en önemli sebebi, Kırgızistan'ı her taraftan saran savaş tehlikesi olmuştur. Cungarlar, Çinliler ve Türk asıllı komşuları Kazaklar ve Özbekler döneminde kabilenin eski aristokratları olan *Biylər* toplumu dış

tehlikelere karşı koruyamıyordu. Cengâverlik zamanında eski anlı şanlı ailelerin akıl hocaları ve yaşlıları, askeri liderlere yol vermeliydi. Bu yüzden de genç, korkusuz, akıllı ve fiziken güçlü *biy*lerden oluşan ilk manaplar Kırgızları savaş durumunda korumaya çalışarak liderlik yapmaya başlamıştır. Manaplar hem yönetici, hem amir ve hâkim, savaş zamanında askerî organizasyonu teşkil eden boy beyleriydi. Bununla ilgili olarak Radloff “Manapın emriyle o boyun eli silah tutan bütün erkeklerinin ellerine silah alıp taarruzu püskürtmeye veya karşı saldırıya geçmeleri gerekiyordu” (Radloff 1893: 534 ve Abramzon 1990) demektedir.

Kırgız toplumunda, yönetici tabakayı manaplardan önce *biy*ler¹ oluşturmuştur. Gerek halkın idaresi ve gerekse hukuki işler biylerin elinde bulunuyordu. İlerleyen zamanlarda biy unvanı yargıçla eş anlamlı olmaya başlamıştır. Ama gerçekte bir biyin konumu sadece göreviyle değil, toplum üzerindeki siyasi ve idari hâkimiyetiyle belirlenmektedir. Manaplar biylerin içinden çıkmaktaydılar. Sır-Derya bölgesinin Valisi N. Grodekov, Kırgız manaplarıyla ilgili olarak “Kara-Kırgızların² manapları biylerden meydana gelen üst tabakaya mensuptular. Cesaret ve cömertlikleriyle öne çıkanlar, kargaşa döneminde düzeni sağlayanlar manap oldular. Bunlar bilhassa düşman saldırılarına karşı halkı birleştirerek toplumun liderliğini yapıyorlardı” (Nurbekov 1965: 39-40) demektedir ve manapların kökenini biylere bağlamaktadır.

Hukuken biy ile manap arasında bir fark yoktu. Ancak ilerleyen dönemlerde biyler toplumdaki eski rollerini kaybettikleri için ikinci planda kaldılar ve toplum hiyerarşisinde manapların altında bir statüye indiler. Biyler bundan sonra manaplara akıl hocalığı yapmaya başladılar ve daha ziyade yardımcılar oldular. Rus araştırmacı A. Sokolov (1971: 178) “Benim araştırdığım manap-baatırların (bahadır) çoğu, halk üzerindeki etkisini güçlendirmek için özellikle yargı işlerinde seçilmiş ve kurul gibi icra yetkisi olan saygın şahıslara danışmış” demektedir.

Tarihçi Üsönbayev, manap unvanının ortaya çıkışıyla ilgili olarak “Efsaneye göre Manap adlı bir kişi varmış. Kırgızların Sarıbağış boyundan Döölös’ün oğlu Manap bir boy beyi imiş. Diğer boy beylerine göre acımasızlığı, cesareti, ağırbaşlılığı, temkinliliği ve aynı zamanda cömert olmasıyla farklı bir lidermiş. Sonraları diğer boy ve uruk başkanları, Manap’ın bu özelliklerini taklit etmeye, onun ismini unvan olarak kullanmaya başlamışlar” (1961: 85) demektedir. Kırgız seçerisinde de aynı anlatım yer almaktadır. Buna göre XVII. yüzyılda Manap adında bir Sarıbağış beyi yaşamış. İlk başlarda bu boya mensup beylere manap deniliyormuş. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu unvan adı

Sarıbağış boyunun sınırlarından çıkarak Kuzey Kırgızların diğer boylarına yayılmıştır (Dcumanaliev 2002: 53).

Gerçekten de Kırgızların Bugu, Sarıbağış ve Solto boylarının beylerinin kendi isimlerinin yanına manap sözünü de eklemeye başlamaları XVIII. yüzyıla denk gelmektedir. XVIII. yüzyılda yaşayan Sarıbağış boyuna mensup olan *Atake*, *Esengul* ve *Bolot* adlı beyler manap unvanını da taşıyorlardı. 1856 senesinde Isık-Göle gelen Kazak bilim adamı Çokan Valihanov, anlatılan rivayetlere dayanarak Atake ve Esengul beylerinin Manap şeklinde adlandırıldığını söylemektedir (1984: 329). Yani XVIII. yüzyılda Kuzey Kırgızistan'da Sarıbağış boyu dışındaki diğer Kırgız boylarında da manapların mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Büyük feodal anlamına gelen manap terimi sadece Kuzey Kırgızistan'da yaygınlaşmıştır. Güneydeki Kırgızlar ise manap terimini kullanmamışlardır. Kırgızistan'ın güneyinde Semerkant ve Fergana bölgelerindeki Kırgızlar Hokand Hanlığına bağlı yaşamışlardır. Kırgız beylerini kendi tarafına çekmeye çalışan Hokand Hanlığı bunlara *datka* ve *bek* unvanlarını vermiştir. *Datka* ve *bekler* manaplar gibi aynı iktidara sahip olmuşlar ve aynı sosyal fonksiyonu yerine getirmişlerdir. Kuzeydeki Kırgızlar ise Hokand Hanlığı'na formalite olarak bağlı kalmışlardır. Manaplar Han'ın emrini yerine getirip halktan Han için vergi toplamışlardır.

Manapların Görevleri

Kırgız toplumunun en üst tabakasını oluşturan manapların görevi konusunda Kırgız, Kazak ve Rus bilim adamları muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir. Birleştikleri nokta; manapların Kırgızların üst tabakasının temsilcisi olduğudur (Yudahin 1994: 551). Manap, Sovyet iktidarına kadar, Kırgız halkını yöneten üst düzey aristokrattır. manaplar çok evlilik yapabilirlerdi. İslam dinine bağlı³, asil ve sert insan olarak bilinirlerdi. Toplantılarda açılış konuşmasını yapan ve son sözü söyleyen manaplar olurdu. Manaplar iktidarlarını kendilerine bağlı olan savaşçıların-yiğitlerin yardımıyla gerçekleştiriyorlardı. Her manapın on ile kırk arasında yiğitleri olurdu. Yiğitler, manapla birlikte savaşa gider, barımtalara⁴ katılır, idari işlerin yanında zaptiye görevini de yerine getirirlerdi. 1869 yılında Kırgızistan'ı ziyaret eden Radloff "Kırgızlarda sultanların yerine manap adı verilen seçilmiş yöneticiler bulunmaktadır" demektedir (Dcumagulov 1990). Yine bir araştırmacı Vişnegorskiy 1886 yılında Kırgızların manap ve biyleri üzerine yaptığı araştırmasının sonucunda "Manap unvanı Rusların knezi gibidir" (Gavrilov 1927: 202) tespitini yapmaktadır. Kazak bilim adamı Çokan Valihanov'a göre manap, Rusların "dvoryan" adı verilen asilzade sınıfıyla eş derecededir. Öte yandan Abramzon ise

manapların yeni bir tabaka oluşturmadığı, manaplar ile biyeler arasında hiç bir farkın olmadığı görüşünü savunmaktadır (1990: 169). Ancak yukarıda bahsedildiği gibi, ilk başlarda biyeler ile manaplar arasında belirgin bir fark yoktur. Ama manapların zamanla biyelerin görevlerinin çoğunu ele geçirdikleri, böylece daha üstün konuma geldikleri ve yeni bir sosyal tabaka oluşturdukları görülmektedir.

İlerleyen zamanlarda manaplığın gelişmesiyle birlikte kendi içinde bir hiyerarşi oluşmuştur. Manaplar toplumdaki geçmişi, saygınlığı ve otoritesine göre; büyük (Çong), orta (Çala) ve sıradan, yarı manap olarak ayrılmaktaydılar.

- a) Çong manap (ağa, büyük manap) büyük boy veya boylar birliğinin başında bulunan, birkaç sıradan manapı yetkisi altında birleştirmekteydi. Büyük otorite ve iktidara sahipti. İktidarı babadan oğula geçmekteydi. Aynı zamanda büyük manaplar için *Çincirлуу манап* (zincirli manap, irsi manap-devam edip giden anlamında) adı kullanılıyordu. Kırgızların meşhur manaplarından *Şabdan*, *Özbek*, *Türkmen*, *Biyalı*, *Dıykanbay*, *Mırzabek* ve diğerleri bu manaplardandır. Bazen “büyük manaplar” kendilerini han diye adlandırıyorlardı.
- b) Orta manap, büyük olmayan boyun veya büyük uruğun yöneticileriydi. Manap unvanı sadece kendisine verilir ve unvanı oğluna geçemezdi. İktidar alanları sadece bir boya yayılmış konumdaydı. Sıradan manaplar büyük manapın belli bir ölçüde iktidarı altında bulunmaktaydı. Boyunu yönetirken büyük manapın bilgisi ve talimatına uygun olarak bazı görevleri yerine getirmektedirler.
- c) Çolak manaplar (sıradan manap, yani eksiği olan manap) ise manap unvanına taliptiler. Halk içinde saygınlık ve etki elde edebilecek belirtilere sahip olmayanlardandı. Çolak manap sözü, komik ve itici karakterler için takma ad sayılmaktadır (Dcumanaliev 2002: 57).

Manapların özelliklerine değinirsek, Kırgızların Hokand Hanlığı ve Rus iktidarının ilk dönemlerinde manaplara genellikle *baatır* ekleniyordu. Mesela Rus idaresi *Sarıbağış* boyunun manapı *Cantay*'a yazdığı mektupta “Sarıbağış boyunun büyük manapı Cantay-batıra” hitabını kullanmıştır. *Solto* boyunun manapı Baytik Kanay 1867’de Petersburg’da Çarın sarayında *Baytik-batır* diye takdim edilmiştir (Gavrilov 1927: 211).

Kırgız manaplarının ayırıcı özelliğini Kırgız devlet başkanı Sıdıkov şöyle dile getirmiştir: “Kırgızların biyelerden çıkan manap adıyla üstün insanları, özel asilzadeleri vardır. Hiçbir manap Kazaklarda ya da Özbeklerde olduğu gibi kendisini Cengiz Hanın boyuna bağlamaz” (1992: 82). Bu özelliğe

Rus bilim adamı Bartold da değinmiştir. Manaplar üst düzey yönetici olarak “fiziki cezaların uygulanmaması, sıradan Kırgız biyelerinin mahkemesine boyun eğmeme vs. gibi” birkaç özel hakka sahiptiler (Smirnov 1887: 55-56). Kırgız toplumunda manaplar ekonomik otoriteden ziyade ruhani otoriteye sahiptiler. Manaplar, bir taraftan, boyun mülkiyetinin esas yöneticileri ve kazançlarının hisse sahibi sayılmışlar diğer taraftan halkın geleneklerini, örf adetlerini korumuş ve kabileda adaleti sağlamışlardır.

Manaplar boyun iç ve dış işleriyle uğraşır ve kabilenin çıkarları için çalışırlardı (Bolcurova 1992: 4). Kendi çevrelerini yabancılara karşı korumuşlardır. Bununla ilgili Rus Türkolog Gavrilov “Manaplar, manap unvanını büyük kıskançlıkla korumaktalar. Sadece kendi çevreleri ile akrabalık ilişkilerini yürütmeye gayret etmekte. Tanınmış manapların çocukları durum eşit olsun diye kendi aralarında evlenerek fakir fukarayı çevresine almamaya özen göstermekte” demiştir (1927: 206).

Manaplar kendi etki alanlarını ve siyasi üstünlüklerini genişletmeye uğraştıklarından neticede aralarında sık sık anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkmıştır. Kendi siyasi etki alanını genişletmeye çalışırken bazı boy temsilcileri dağınık Kırgız boylarını siyasi bir bütünlük içinde birleştirmeye uğraşmıştır. Rus istilası öncesi *Sarıbağış* boyunun büyük manapı Ormon Niyazbekoğlu (1790-1853) Kırgızları birleştirmeyi denemiştir (Dcamgerçinov 1945: 118). Ormon kendini han ilan eden ilk manaptır. Kırgızlar arasında manaplardan daha zengin olan insanlar vardı. Fakat bu zenginler manap unvanına sahip değillerdi. Bazı büyük manaplar büyük hayvan sürüleri, otlak, yayla ve çok nadiren hizmetçi olarak kullanılan kölelere sahiptiler. Çoğunlukla manapların az sayıda hayvanı olurdu, bazılarında o da yoktu. Bu da manapların tebaa ile toprağı tamamen etkisi altına aldığı anlamına gelmektedir. Manap düzenlenmemiş ve resmi olmayan iktidara sahipti. Halk onun emirlerini yerine getirmeye mecburdu. Kırgızlardaki *Bukara-mal*, *manap-koyçu* (halk sürü, manap çoban) deyiimi manapların toplumsal görevlerini özetlemektedir.

Manap örf ve adet hukukuna dayanmak suretiyle tüm medeni ve cezai işlere bakmıştır. Rus bilim adamı Kuşner bu konuda “Manap, Kırgızların hayatında yetkili yöneticidir. İlgili boyların bulunduğu bölgenin sahibiri, orayı yönetir, vergi toplar ve göç yerlerini belirler. Anlaşmazlıkları çözer ve suçluları cezalandırır” (1929: 107) diye yazmıştır. Manaplar, *nark* (kabile nizamı) ve *namusun* koruyucuları, boylar arası mücadelenin organizatörleri, kabileler arası ve soylar arası münasebetlerin aracısı olarak büyük otoriteye sahiptiler. Neticede XVIII. yüzyılda Kırgız toplumuna

manap unvanı sosyal ve siyasi bir statü olarak girerek sabit bir aristokrat tabaka meydana getirmiştir (Dcamgerçinov 1955: 427). XIX. yüzyıldan itibaren ise onların iktidarı babadan oğula geçmeye başlamıştır.

Çarlık Rus Döneminde Manaplar (1855-1917)

Ruslar asırlardır sürekli büyüme ve yeni toprakları fethetme siyasetini gütmüşlerdir. Türkistan, Volga boyu, Ural, Sibiry ve Kafkasya bölgesi ellerindeki malları satmak ve sömürü haline getirilen toprakların zenginliklerini kullanmak için lazımdı. İnorodtsı⁶ diye adlandırdıkları yerel halka, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılır ve hor görülürdü. Rusların amacı sadece sömürmekti. Diğer haklarda olduğu gibi Kırgızların kültürü, değerleri, gelenek ve görenekleri dikkate alınmamaktaydı. Oysa Kırgızistan Rusya'nın eline geçinceye kadar Kırgızların bütün hayatı örf ve adetlere, geleneksel değerlere göre düzenlenmişti. Adetlere göre, boy bütün sosyal ve siyasi mülkiyetin temeliydi. Ancak eski düzenin temel karakteri olan kabilecilik hem olumlu hem de olumsuz taraflarıyla Türkistan'ın Rusya'ya dâhil edilmesiyle, uygulanmakta olan yeni Rus düzenine teslim edilmiştir. Yeni Rus düzeninde boylar arasındaki çatışmalara son verilmiş, yaygın olmayan kölelik kaldırılmış ve bütün yönetimi Çarlık idarecileri ele almıştır. Sovyet literatüründe, Kırgızistan Rusya'ya dâhil edilince manapların Çarlık rejimine destek oldukları, manapların diğer sömürgeciler gibi kendi halkını soydukları ve Çarlık Rus idarecileri ile birlikte halkı ezdikleri yönünde ifadeler kullanılmıştır. Böylelikle Kırgız halkına biri Rus sömürgeciler diğeri ise Kırgız manap ve zenginlerinden gelmek üzere çifte baskı olduğu görüşü hâkim olmuştur. Bu dönemde tüm idari yönetim ve halk mahkemesinin manapların eline geçtiği iddia edilmektedir (İlyasov vd. 1986: 179). Oysa Kırgızlar Rusya'ya dâhil edilinceye kadar zaten manaplar toplumun üst düzey yetkilileri idi. Çarlık döneminin başlaması ile birlikte manaplar eski sınırsız iktidarını kaybettiler. Ama halk arasında etkilerini sürdürdüler ve etkileri Ruslar tarafından kullanıldı. Çarlık Rusyası yeni fethedilmiş toprakların gelenek ve göreneklerini bilmedikleri için, başlangıçta manapların büyüklerine ve hak edenlerine yüksek ödül ve hatta askeri unvanlar (yarbaya kadar) vermişlerdir. Ama bu hoşgörü belli bir zamana kadar uygulanmış, *kullan, sonra at ya da harca* yöntemi Kırgız manapları üzerinde de tatbik edilmiştir.

1867 yılında Türkistan Genel Valiliği oluşturuldu ve Kırgız toprakları *uezdlere* (kaza) bölünerek Yedisu ve Sırderya bölgelerine dâhil edildi. Bu projeye uygun olarak *volostları* (nahiye) yönetecek olan yöneticiler seçimle belirleneceklerdi. Rus sömürüsünün oluşturduğu yeni şartlarda manaplar toplumdaki konumlarını korumak için Çarlık Rusyası'nın idari hizmetine

girdiler. Tüm alt idari yönetim aparatı yerel feodaller özellikle manaplarla dolduruldu. Seçimle beraber manaplar, eski iktidar, itibar ve güçlerini kaybettiler. Mesela suçluyu tutuklama ve cezalandırma haklarından mahrum bırakıldılar. Sıdıkov bu konuda “Manapların çoğu fakirleşti ve artık yeni manaplar ortaya çıktı” (1992: 82) diye yazmaktadır. Aslında manap unvanı kuşaktan kuşağa geçerdi. Fakat belli bir sınırı vardı. Eğer manap ahlaki itibarını düşürürse veya fakirleşirse, manap olmaktan çıkardı (Sıdıkov 1992: 81, Kurmanov 1997: 93-94).

Manapların arasında oluşan değişiklikler nedeniyle kendi soydaşlarına farklı yöntemlerle etki yapmaya başlayanlar ortaya çıkmıştır. Örneğin ekonomik baskı metodu olan saan⁷ şeklini kullanma, desteğini geri çekme, göç yerlerinde hoş görmediği insanların çıkarlarını kısmak vs. Ruslarla beraber gelen değişiklikler, Kırgızların mevcut sosyal ve aile yaşamının dayandığı kabile hayatına darbe indirmiş ve aynı zamanda ahlaki değerlerini sarsmıştı. Seçimler ikiye bölünmüşlüğü, belli bir bedel karşılığında satılık olmayı ve entrika ile jurnalcılığı de beraberinde getirmişti. Hatta seçimlerdeki adayların ve yönetime hazırlanan kişilerin propagandasını yaparak, onların hesabından yaşamını sürdüren yeni insan tipleri atkaminerler⁸ ortaya çıkmıştır. Çarlık döneminden önce manap yiğitlerinin vasıtası ile iktidarını gerçekleştirirken, Rus sömürsü zamanında yiğitlerine bir de köylerdeki atkaminerler eklenmiştir. Seçimlerin sonucunu tasdik hakkı Rus asıllı başkanlara ve valiye verildiğinden, seçimi kazanabilmek için Kırgızların arasında casusluk, birbirini kötüleme, gybet ve çıkar ilişkileri güç kazandı (Isake 1993: 109). Çarlık siyaseti akraba ve boy ilişkilerini zayıflatmakta ve Kırgızlar arasında memnuniyetsizliğin artmasına sebep olmaktadır. Çarlık, Rusya’da toprağı olmayan ve isyancı Rus çiftçilerini Kırgızistan’a göç ettirerek kendi iç problemlerini çözmeye çalışmıştır. Kırgızların en verimli topraklarına el koyan Rus çiftçileri Çarın destekçisi ve Kırgızların efendisi olmuştur. Toprak sıkıntısı, Birinci Dünya Savaşına katılan Rusya için vergilerin artması ve had safhaya ulaşmış idari baskı Ruslara karşı 1916 isyanı patlak verdi. Rus sömürsüne karşı yapılan isyanda han unvanlarını alan saygın manaplar Möküş Şabdanov, Belek Soltonoev vs. Rusların yaptığı soykırıma karşı halkı organize etmeye çalışarak liderlik yaptılar. Ruslara karşı 1916 isyanı, bütün Türkistan’a yayılmasına rağmen başarılı olamamıştır. Türkistan bölgesinde en çok kayıp veren Kırgız halkı olmuştur.

Sovyet Döneminde Manaplar (1917-1990)

1917 Ekim Devrimi ile Çarlığı deviren Bolşevikler iktidara geldiklerinde destek bulmak için Türk halklarına bağımsızlık ve eşitlik vaatlerinde bulundular. Tüm Türkistan’da olduğu gibi Kırgız toplumu da Rusya’dan

çok farklıydı. Bu durum ilk başlarda bu farklılığı anlayamayan ve anlamakta zorluk çeken sözde Rus devrimcilerini hayrete düşürmüştü. Türkistan'da Rusya'daki gibi sınıf karşıtlığı yoktu (Kurmanov 1997: 67-68). Rusların *pomyeşik* (Rusya'da büyük çiftlik sahibi, ağa), *kulak* (Zengin Rus köylüsü), istismarcı ve sömürülenler gibi mekanik düşünceleriyle Kırgızların manap ve ücretli emek düşüncesi eş anlamlı değildi. Oysa Rusya'da halk ile üst düzey yöneticiler, asilzadeler arasında çok büyük uçurum ve zıtlık vardı. Kırgız köyleri kendi geleneksel sosyal, ekonomik yapıları, akraba ve kabile bağlarıyla Ruslar için anlaşılması güç bir ilişkiler yumağıydı. Bunun gereğince sosyal ve ekonomik birliktelik vardı. Sovyet ideolojisi, bu bütünlüğü Çarlığın sömürü politikası sonucunda halkın geride kalmış olmasına ve bundan dolayı yerli halkın sınıf ayrımının zayıflığına yorumlamaktaydılar. Sovyet görüşü gereği, Kırgız halkı halen kabile ve ataerkil feodal bağlarla çok sıkı bağlıydı. Fakir ve orta halli Kırgızlar, zengin ve manapların güçlü etkisi altındaydılar ve ancak “devrimden sonra halkın şuuru açıldı ve köylerde sınıf mücadelesi başladı” (Cantuarov 1963: 175) yaklaşımıyla Ekim Devrimine uygun formül bulundu.

Bolşeviklerin yeni kurmaya çalıştığı düzende çoğu manaplar 1916 isyanın bastırılması sonucunda fakirleşmişlerdi. Fakat fakir durumuna düşseler bile halk üzerinde sınırsız ruhani otoriteye sahiptiler. Sovyet döneminin başlaması ile manaplar halk üzerindeki resmi etkisini kaybetmiştir. Ama yine de Sovyet döneminin ilk başlarında bile Kırgızistan'ın göçebe reyonlarında manaplık kendi sosyal anlamını yitirmemiştir. Zenginler ve manaplar kendi siyasi pozisyonlarını korumak ve sağlamlaştırmak için Sovyet ve parti organlarına girmeye çalışmışlardır (Çokuşov 1970: 89, Sentralny Gosudarstvennyy Arhiv Kirgizskoy SSR F. 383: 10). Hayatta kalabilmek, eğitim almak ve sürülmemek için buna mecbur kalan manaplar ve özellikle onların çocukları partiye üye olabilmek amacıyla soylarını gizlemişlerdir (Partiyniy Arhiv Sentralnogo Komiteta Kommunističeskoy Partii Kirgizii F. 283: 12).

Bolşeviklerin Kırgızistan'da ilk anladıkları husus, manapların halkı yönetebilmesi ve hükümleri altında tutabilmeleri idi (Sıdıkov 1992: 81-83). Bu yüzden Sovyet Hükümeti de Çarlık sömürgecileri gibi *kullan, sonra at ya da harca* yöntemini kullanarak manapları kendi tarafına çekmeye ve işbirliği yapmaya başladı. Bu durum Rusya merkezinden yeni kadroların gelmesine ve Sovyet okullarında öğrenim gören kadroların yetişmesine kadar sürdü. Çünkü komünistler iktidarı hiç kimseye paylaşmayı düşünmüyorlardı. Sovyet iktidarının fakirleri *kulak* ve manaplara olan ekonomik bağılıktan kurtarmak için onları Sovyet

iktidarına çekmeleri gerekiyordu (Çokuşov 1970: 66). Daha doğrusu manapların etkisinden kurtarmanın yolunu arıyorlardı. Örneğin Pişpek uezdinin Emekçiler Kurultayında yerli iktidar organlarında eski memurlar (çarlık dönemi) manaplar ve kulaklar bulunuyordu. “Onları halktan izole etmek için gerekirse kamplara sürmek gerekir” (Uzbekov 1973: 73) deniliyordu. Sovyet iktidarının tüm uğraşı halkı kendi etkisine alabilmek için manapların tesirinden çıkarmaktı. Yeni Rus iktidarının manaplara attıkları *kan içici*, *cani* iddiaları gerçeğe aykırı idi. Dilbilimci Karasayoğlu manapların canılığı konusunda “Kırgız halkı eskiden ezildi mi ki?” sorusunu “Uydurma, ancak bu kadar olur. Evet, eskiden (Sovyet öncesi) fakirler zenginlere çalıştı. Fakat onları şimdikilere kıyaslayalım. Eskiden bir boluş⁹ veya manap kendi boyunu bir başkasına ezdirmezdi. Biy ve boluşların halkını ezmesi şimdiki (Sovyet) durumdan birkaç kat düşüktü. Diyelim, boluş veya manap halkın hesabından et yerdı. O da olsa olsa iki beygir ederdi. Konuğu gelirse bir zenginden bir kuzu istetirdi. Boluş, biyler toplantı yaptıklarında bütün masraflarını halka paylaştırdı. Her insan kendi mülkiyetine hâkimdi. Halkı yöneten, halkın rahatını düşünen şimdiki yöneticilerin tavrı onları geçmedi mi!” (1993: 214) diye yanıtlamıştır.

Eski yöneticilerin yerini alacak olan yeni Sovyet kadrosu (ezilen emekçi sınıfı) Kırgızların yönetici grubundan olmayan parti ve Sovyet çalışanları *'han'* gibi giyinmeye, yanlarında kalabalıkla şaşaalı gezmeleri organize etmeye başlamışlardı. Ama bir geleneksel göçebenin gözü önünde onlar hiçbir zaman manapların yerine geçemez ve gerçek başkan olamazlardı. Yeni Sovyet elemanlarının gösteriş merakı, giyimleri ve gezmeleri tek amaçla yapılıyordu; amaç gerçek yönetici olmak için halkın onayını almaktı. Fakat bu şekilde politika yeterli başarıya ulaşamadı. Yeni Sovyet ve parti çalışanlarını halkın gerçek yönetici kabul etmesi için, halkı ezen sınıf mensubu olarak manaplar tamamen yok edilmeliydi. Manap soyundan gelenlerin ise gösterişli giysileri giyinmesine gerek yoktu. Bolşeviklerin Kırgız zengin ve manaplarına karşı yaptığı aydınlatma çalışmaları da göçebe halk tarafından anlam kazanmamış ve desteklenmemişti.

Bir Rus ile Kırgız'ın dünya görüşü, gelenekleri çok farklı idi. Örneğin Babahanov adlı bir Sovyet görevlisi manapın evine gelenek ve görenek gereği uğramıştır. O zamanki 'siyah'-'beyaz'a, 'düşman'-'yoldaş'a, 'ezen-zilen'e göre formatlanmış katı ideolojiye bakılırsa Babahanov yanlış davranışta bulunmuştur. Çünkü Babahanov sıradan bir parti üyesi değil, vazifeli parti çalışanıdır. Bu da yapılan hatanın cezasını ikiye katlıyordu. Zanlıya şu sorular sorulmuştu: “Partinin manaplarla ilgili politikasını biliyor

mu? Bu yüzden manapın evine misafir olmak mümkün mü?” Babahanov başta manapların onu kurnazlıkla evine davet ettiğini söyleyerek direkt cevap vermekten kaçınmıştı. Fakat sonunda Babahanov’a davranışlarıyla partinin kararını bozduğunu ve halka Sovyet iktidarının manaplarla savaşmayarak ezen sınıfla birlikte olduğu imajını verdiğini kabul ettirdiler. Sovyet Hükümeti çalışanları ezen sınıfla beraber olma gibi düşünceleriyle Babahanov’un hareketinde ağır suç buldular (Kurmanov 1997: 83-84). Gerçekte ise Kırgız şuurunda Babahanov hiçbir şekilde suç veya hata işlemedi. Her göçebe gibi Babahanov manapın misafiri olmuştu. Bu davranış bütün boy için saygı demektir. Çünkü fakirler statüsüne ve geleneklere göre, manap dururken üst düzey misafir ağırlayamazdı. Bu ancak manapın görevi idi. Manapın desteği ve emri olmadan Babahanov halk arasında Sovyet iktidarının hiçbir eylemini gerçekleştiremezdi. Bunu Babahanov anlıyordu ama Ruslar bilmiyordu ve anlamaları da zordu. Rusların anlamadığı ve bir anlam veremediği şekilde, bazı Parti ve Sovyet çalışanları her şeye rağmen geleneklere uymaya devam ediyorlardı (Çokuşov 1970: 96). Siyasi cehalet ve geri kalmışlık olarak nitelenen bu davranışlar zaman içerisinde takibe alınır hale gelmişti. Zengin ve manapların taklidi sayılan *toylar* (düğün, sünnet) ve *aşa* (cenaze yemekleri) bir örnek, 11 Ekim 1923’de Lebedinovka volost İcra Komitesi Başkanı Tezekbaev’ın ölen annesine verdiği cenaze yemeği idi. Bu cenaze yemeğinde manap ve zenginlerle birlikte Sovyet çalışanları da bulundu. Oysa devrim kanunlarına göre, cenaze yemeği de olsa iki karşıt sınıfın bir araya gelmemesi gerekiyordu.

Manapların Tasfiyesi

Devrim, şehirlerin tamamında ve Rus halkının çoğunlukta bulunduğu yerlerde icraattaydı. Parti ve Sovyet çalışanları göçebe bölgelerine çok nadir gidiyor, oradaki durumu bilmiyordu. Bu yüzden halk meselelerini ve tartışmalarını çözmek için Sovyetlere değil, manaplara başvuruyorlardı. Oysa A. Sıdıkov, “Bugüne kadar (1926 yılı) Kırgızlarda manaplar mevcut. Fakat onlar artık idari makamlara seçilmiyor ve ne yetkileri var ne de saygınlıkları kaldı. Çoğu manaplar bu yüzden fukaraların durumuna düştüler” (1992: 83) demektedir. Buna rağmen manapların statüsü göçebelerin gözünde halen önemliydi. Sovyetlere göre ise manapların, zenginlerin ve mollaların halka etkisi özellikle dağlık bölge Koçkor, Talas gibi yerlerde güçlüydü (Partiynıy Arhiv Kirgizskogo Filiala İML F. 10: 7). Bu bölgeleri araştıran Kırgız Bölge Komitesi çalışanları, “Köylerde zenginler sayıca çok az olmalarına rağmen halka büyük tesirleri bulunmaktadır. Bu da genel olarak fakirlerin zenginlere ekonomik bağıllığından kaynaklanmaktadır. Çünkü zenginler fakirlere tohum, araç, vasıta, yer sürmek için hayvan, sağmak için inek ve koyun veriyor. Bunun dışında akraba bağları o kadar

güçlü ki, boy liderlerini dinliyorlar. Boylar da birkaç boyu yöneten manapları dinliyorlar” (Partiyniy Arhiv Kirgizskogo Filiala İML F.10: 7) şeklinde rapor hazırlamışlardı.

Kırgızistan’da gruplaşma döneminde Hudaykulov¹⁰ tarafını tutan, otorite sahibi bir politikacı olan İbray Toyçinov, 1926’da RKP(b)’e (Bolşeviklerin Rusya Komünist Partisi) manapların etkisi hakkında gizli bilgiler vererek sürülmelerinde etkili oldu. Ona göre, Kırgız fakirleri manapların etkisinden idari bir yollar kurtarılamazdı. Bu devlet zoru ve ekonomik tedbirlerle yapılabilirdi. Bu yüzden büyük manapları vatanından tamamen sürmek gerekiyordu (İlyasov vd. 1986). Yerli halktan yöneticilerin bazılarını sürmenin, daha işin başında manaplar lehine bir durum yaratacağı hesap edilerek bu sürgünlerin ancak zamanla olabileceği belirtiliyordu. Sürme işi bitince boy kavgalarında sessizlik olacağı, çünkü küçük manaplar ve zenginlerin etkin rol oynayamayacakları, onlarda da sürülme korkusunun ağır basacağı fikri veriliyordu. Sonuç olarak sürgün işiyle birlikte tehlikeli zengin ve manaplara değişik şekillerde gözdağı verilmesi salık veriliyordu. Toyçinov oldukça mantıklı ve sağlam fikir yürütüyor ve sınıf karşıtlığı teorisine de uygun çalışıyordu. Kırgızların boy başkanlarının etki ve iktidarının nedenlerini Kırgızların çoğu parti çalışanları zaten biliyorlardı. Fakat onların hiç birisinin aklına bir başka yabancıya Kırgızların yaşam tarzlarının temellerini oluşturan gelenek ve göreneklerini bütün özelliği ile açmak ve anlatmak gelmemişti. Bu rapordan sonra 1927 yılının başında Kırgızistan’da etkili manap gruplarında yankı uyandıran ceza eylemleri gerçekleştirildi. 1920-1930’lu yıllarda manaplara karşı savaş açıldı. Manaplar takip edilerek yok edilmeye başlandı.

Zenginlerin ve manapların mülkiyetine el koyma ve sürgün etme işleri onların ekonomik ve siyasi etkilerini çok sarstı (Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv RK F. 21: 198-199, Sentralniy Gosudarstvenniy Arhiv RK F. 1146: 226). İlk başlarda zengin ve manapların mülkiyetine el koyma ve sürgün etme faaliyetleri yerleşik ve yarı göçebe bölgelerde yapılıyordu. 1927-1928’de göçebe reyonlarında manaplara karşı katı tedbirler kısmen uygulanıyordu. 1927 Ocak’ta Orta Asya Bürosunun oluşturduğu özel komisyon, zengin ve manapların mülklerine el koyma ve idari yöntemle sürgün etme işlerini organize ediyordu. Orta Asya bürosunun bu konudaki kararında “Sovyet organlarına tesiri olan, boy ve grup mücadelelerinin organizatörleri idari yöntem ve OGPU’nun¹¹ yardımıyla sürülsün. Mülklerine de el konulsun, devletleştirilsin ve fakirlere verilsin” (Partiyniy Arhiv Kirgizskogo Filiala İML F. 10: 75) diye belirtildi. Manaplara karşı katı tedbirlerin hızlanması 1927’deki Kırgız

Sovyetleri I. Anayasa Kurultayından sonra başladı. Kurultay, manapların Kırgız topraklarının dışına sürülmesi hakkında karar aldı. Göçebe bölgelerde 400'den fazla hayvanları olanlar, yarı göçebe bölgelerinde 300'den fazla hayvanları olanlar sürülecekti. Bunun dışında hayvanları yukarıdaki normlara uymayan manaplar da sürgün adayı idi (Baybulatov 1969: 77). Bir de eskiden üst gruplara ait şahıslar da sürülecekti. Onlara boy liderleri olan manaplar, Çarlık hükümetinden ödül alan eski boluşlar, zenginler, tesirli din adamları ve diğerleri giriyordu. Mesela, Cumgal bölgesinin Kulcıgaç köyünden K. Naymanbetov ve aynı yöreden 740 koyun, 230 at, 88 büyük baş hayvanı olan A. Akılbekov sürüldü. Orta Asya bürosunun 28 Aralık kararıyla Talas'tan iki etkili manap *Kızıl Baş* ve *Kara Baş* sürülenler arasında idi. 1927-1928'de manapların mülklerine el koyma ve onları sürme kampanyası başarıyla sonuçlandı (Baybulatov 1969: 80). Böylece Kırgız halkına güçlü etkisi olan Kırgız asilleri manaplar sürüldü, yok edildi ve tasfiyeye uğradı.

Milliyetçi Aydın Manaplar

1917 Ekim devriminden on gün geçtikten sonra Sovyet Hükümeti Rusya halklarının bağımsızlığını ve eşitliğini, ayrılma ve hatta devlet kurabilme, kendi hayatına kendi karar verebilme hakkını tanımıştı. Bu Lenin ve Stalin'in imzaladığı *Rusya Halklarının Hakları Deklarasyonunda* ilan edilmişti. Fakat devlet kurmada bir sürü zorluklar ortaya çıktı. Devrim sloganlarına gizlenen ancak gerçekte üniter bakış açısını taşıyan merkezdeki büyük devlet ve Sovyet yöneticileri, halkların ve bunun içinde Kırgızların bağımsızlığına karşı çıkıyorlardı. Kırgızların A. Sıdıkov, Y. Abdırakmanov, İ. Arabayev, İ. Aydarbekov ve diğer yöneticileri Kırgız devletini kurmak için çalışmışlardı. Onlar ilk Kırgız aydınlarını oluşturdu. Halkın geleceğini düşünen aydınlar Türkistan Özerk Cumhuriyeti'nin (1918) içerisinde Kırgız Bölgesini oluşturma meselesini ilk kez 1921 yılında ortaya attılar. Bölgeyi oluşturmanın gerekçesi olarak, Türkistan Cumhuriyetinde Kırgız halkının bölgelere bölünmesinden dolayı sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesinin engellendiği belirtiliyordu. Sonra 1922 yılında Kırgızları ayrı idari bölgeye ayırma meselesini ortaya koydular. Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde *Kara Kırgız Dağlık Bölgesini* kurmak istediler. Sovyet döneminde bu konu *milliyetçi burjuvazi, zengin manap, anti sovyet* ve *halka karşı* gibi suçlamalarla değerlendirildi. Kırgız Dağlık Bölge taraftarlarını "manap kökenli olmak, Kırgızları bölmek, zengin ve manapların iktidarını geri getirmek, Sovyet iktidarını yok etmek vs." ile suçladılar. Mücadeleye devam eden aydınlar, bir araya gelerek Kırgızistan'daki Parti Bölge Komitesinin ve Partinin Birinci Sekreteri Kamenskiy'in yanlışlarını Merkez Komiteye, Orta Asya

Bürosuna (Sredazbyuro) ve Milliyetler Kuruluna vermek üzere ortak bildiri hazırladılar. Metni yazma işi Sıdıkov'a havale edildi. Otuz aydının imzaladığı bildiri 'Otuzlar'ın bildirisi olarak tarihe geçmiştir. Bu olayda en aktifleri Orozbekov, Abukanov, Alimbekov ve Artıkbaev idi. 20 Haziran 1925'te imzalanan bildiri Moskova'ya özel kurye ile gönderildi. Parti politikasını eleştiren bu bildiri Moskova'da olumsuz kabul edildi. Bildiri imzalayanlar işlerinden uzaklaştırıldı, takibe alındı ve tasfiye edildi.

Sonuç

Rus Devletinin Kırgız topraklarını fethetmesi ile manaplar ilk darbeye maruz kaldılar. Artık eskisi gibi tam anlamda iktidara sahip değillerdi. Ardından 1916 isyanında fakirleştiler ve otoriteleri iyice sarsıldı. Halka sözü geçen saygın yönetici manapları Sovyet iktidarı ilk başlarda kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı ihmal etmedi. Ancak çok geçmeden Komünist iktidarını ve rejimini Kırgızistan'da iyice yerleştirmek için artık manaplardan kurtulmanın zamanı kollandı. Devrimin dili ile söylersek, emekçi halkı manapların tesirinden tamamen kurtarmanın yolu onları yok etmekten geçiyordu. Nihayetinde 1930'lu yıllarda kulakların, yani zengin köylülerin mülkünü fakir köylüler yararına istimlak ve kolektifleştirmenin başlamasına kadar manaplar halkı ezen bir sınıf olarak yok edildiler.

Komünist parti müesseselerinde çalışan ve tasfiyeye uğrayan manaplar Kırgızların ilk aydınlarını oluşturmuşlardır. Onlar maddi durumlarından dolayı eğitim alma şansına kavuşmuş, vatani ve halkı için kendilerini adanmış aydın manaplardır. Rusya'ya bağlı da olsa Kırgız devletini kurmak için uğraş vermişlerdir. Rusya'nın izni ile bile olsa Kırgız devletini oluşturma dışında, bunlar arasında Türk birliğini oluşturma düşünceleri de filizlenmiştir. Turan Partisini kurma, Pantürkist ve milliyetçi damgası vurularak Kırgızların manap soyunun önde gelenleri A.Sıdıkov, Y.Abdirakmanov, İ. Arabaev, K. Tınistanov gibi çok sayıda aydın ve parti çalışanı Stalin'in tasfiyesine uğradı. Komünist ideolojisinde, sisteminde sadece manap soyuna ait olmak bile yok edilmek için yeterli sebep idi.

SSCB'nin dağılması ve yasakların bitmesi ile manapların torunları soylarını gizlememe imkânına kavuştular. Tarih sahnesinden kaybolan manaplar milli elit ve sosyal bir tabaka olarak Kırgızların milli tarihinde önemli derecede yaratıcı rol oynadılar. Onlar Kırgız milli şuurunun, toplumunun muhafaza edilmesi ve gelişmesi, Kırgız halkının ve devletinin oluşmasında, İslam dinini kabul etme ve tebaalarına yaygınlaştırma gibi şerefli işlerde aktif katılımında bulundular. Tüm olumsuzluklara ve karalamalara rağmen Kırgız tarihinde iz bıraktılar.

Açıklamalar

- ¹ Biy: Kırgız feodalları, ağa. Biyler 1700'lü yıllardan itibaren bilinmektedir. Onlar manaplar ortaya çıkana kadar idarenin ve yargının sahipleri idi. Zamanla idari yönetim manapların eline geçti. Adetlere göre tüm problem ve meseleler biyeler grubu kurultayında çözüldü. Yargılama gelenek ve şeriata göre yapılırdı. Biyeler halkın saygın adamları idi.
- ² Ruslar ilk başlarda (1721'lerde) Kırgızlarla Kazakları karıştırıyor ve Kırgızlara Kara-Kırgız, Burut, Kazaklara ise Kırgız, Kaysak diyorlardı.
- ³ Manapların ve biyelerin en büyük etkinliklerinden birisi de ilk olarak İslam dinini kabul etmeleri ve sonra kendi tebaaları arasında dini yaygınlaştırmalarıdır.
- ⁴ Barımta: Feodalizm döneminde Kırgız, Kazak, Başkurt ve diğer göçmen halklarının, düşman bildikleri boylarla kendi aralarındaki anlaşmazlıkları için insan, mal, mülk, hayvanları zorla alkoymaları bu isimle adlandırılmaktadır. Barımtanın asıl anlamı komşu kabileyi veya halkı talan etmekle şu ya da bu feodalın zenginliğini arttırma ve otoritesini yükseltmektir.
- ⁵ Kazak ve Özbek halklarında han olmanın ilk şartı Cengiz Han'ın boyundan gelmeleri idi.
- ⁶ İnorodtsı, inorodets terimi tahminen XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Başka boydan, bizden olmayan anlamı taşır ve hak açısından Ruslar onlardan üstün sayılmıştır. İnorodtsılar Hıristiyan dininden olmadıklarından baskılara maruz bırakılmıştır.
- ⁷ Saan: Boyun manapı ya da zengini yardım niyetinde akraba yahut aynı boydaki muhtaç insanlara kendi ineğini sağmaları ve kullanmaları için geçici süre veriyorlardı. Bir nevi ekonomik yardım. Sovyet literatüründe gizlice yardım altında baskıya alınan ve ezmenin bir metodu olarak gösteriliyor.
- ⁸ Atkaminerler: Ata binenler. Çarlık Rusyası döneminde kendi etkisi olmayan, seçimlerdeki adayların ve yönetime hazırlanan kişilerin propagandasını yaparak, onların hesabından yaşamını sürdüren yeni insan tipi. Normal çalışıp hayatını sürdürmekten kaçıp, at üstünde ekmeğini kazandığı için yalaka anlamında bu isim kullanılmıştır.
- ⁹ Boluş: Çarlığın idari birimlerinden birisi olan volost'a Kırgızlar 'boluşluk', volostları yönetenlere ise 'boluş' diyorlardı.
- ¹⁰ Hudaykulov ve onun taraftarları 1922'de Kırgız aydınlarının Özerk Kırgız Dağlık bölgesini kurma teşebbüsüne karşı çıkan parti çalışanlarıydı. Sonraları iktidar için mücadelede gruplaşarak önemli rol oynayan taraftarlarına Hudaykulovcular denilmiştir. Hudaykulovcular bolşevizimi mekanik olarak benimseyen bir gruptu.
- ¹¹ OGPU: SSCB Halk Komiserler Sovyet'ine bağlı devlet siyasi yönetim organları.

Kaynaklar

- Abramzon, S.M. (1990). *Kırgızı i İh Etnogenetiçeskiye i İstoriko-Kulturnie Svyazi*. Frunze: Kırgızstan Yay.
- Attokurov, Sabır (2003). *Kırgızdar XVIII Kılımda*. Bişkek: KAU Matb.
- Aytbaev, M.T. (1962). *Sotsialno-Ekonomiçeskiye Otnoşeniya v Kırgızskom Aile v XIX- naçale XX vv*. Frunze: Kirgosizdat Yay.
- Baybulatov, B. (1969). *Ot Koçevya k Sotsilaizmu*. Frunze: Kırgızstan.

- Bolcurova, İ. (1992). “Vostok –Delo Tonkoe: Pravda o Manapah”. *Res Publica Gazetesi* 28 (Temmuz): 4.
- Cantuarov, S. B. (1963). *Grajdanskaya Voyna v Kırgızskoy SSR*. Frunze: İlim.
- Çokuşov, B. (1970). *Klassovaya Borba v Kırgızskih Aylah v Pervie Godi Sotsialistiçeskih Preobrazovaniy (1918-1924 gg.)*. Frunze: Frunze Matb.
- Dcamgerçinov, C. (1945). *Kırgızı v Epohu Ormon Hana (iz İstorii Feodalno-Rodovih Voyn Kırgızov v XIX veke)*. Frunze: Trudı İYALİ KirFAN SSR Yay.
- Dcumagulov, A. (1990). “Manapı-Kto Onı?”. *Sovetskaya Kırgızıya Gazetesi* (16 Kasım): 3.
- _____, (2002). “İnstitut ‘Manapstva’ v Kırgızskom Obşestve”. *Trudı Fakulteta İstorii i Regionvedeniya*. Bişkek: Fakultet İstorii i Regionovedeniya Yay.
- Gavrilov, M. (1927). *Manap- Sovremenny Aul Sredney Azii*. Taşkent: Vıpusk X. Yay.
- İlyasov, S. (1957). *Formirovanie i Razvitie Kırgızskoy Sotsialistiçeskey Natsii*. Frunze: Kırgızstan Mamlekettik Basmakanası Yay.
- İlyasov, S.İ. vd. (1984). *İstoriya Kırgızskoy SSR*. Frunze: Kırgızstan Yay.
- Isake, B. (1993). “1916-Cıl”. *Ürkün*. Bişkek: Ala-Too Yay. 109-112.
- Karasay uulu, Hüseyin (1993). “1916 Cıldağı Kötörülüş Cönündö”. *Ürkün*. Bişkek: Ala-Too Yay. 15-19.
- Kurmanov, Z. K. (1997). *Politiçeskaya Borba v Kırgızstane: 20-e Godi*. Bişkek: İlim Yay.
- Kuşner (Knışev), P. (1927). “Manapstvo v Gornoy Kırgızii”. *Revolıytsionny Vostok Dergisi* 2: 107.
- Malabaev, D. M. (1969). *Ukreplenie Sovetov Kırgızii V Period Stroitelstva Sotsializma (1917-1937)*. Frunze: İlim.
- Nurbekov, K. (1965). *İstoriya Gosudarstva i Prava Kırgızskoy SSR*. Frunze: Mektep Yay.
- Ömürbekov T.N. ve Çorotegin T.K. (1995). *Kırgızdardın Cana Kırgızstandın Cangı Doordogu Tarıh (XVII-XX kk. Başı)*. Bişkek: Kırgızstan Yay.
- Potapov, L. P. (1954). “O Suşnosti Patriarhalno-Feodalnıh Otnoşeniy u Koçevıh Narodov Sredney Azii i Kazahstana”. *Voprosı İstorii Dergisi* 6: 73-79.
- Sıdıkov, A. (1992). *Kratkiy Oçerk İstorii Razvıtii Kırgızskogo Naroda*. Bişkek: Kırgızstan Yay.
- Solotonev, Belek (2003). *Kırgız Tarıhı*. Bişkek: “ARHI” İB Yay.
- Togan, A. Z. V (1981). *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. İstanbul: Aksiseda Matb.
- Usenbaev, K. (1961). *Obşestvenno-Ekonomiçeskie Otnoşeniya Kırgızov v Period Gospodstva Kokandskogo Hanstva*. Frunze: Kırgız SSR İlimler Akademisi Yay.

The Manaps and Their Role in Kirghiz History

Tamara Ölçekçi*

Abstract

This article investigates the Manaps, the wealthy and noble class of Kirghiz society. During the USSR era, the Manaps were shown as despots, and it was not allowed to do research on them. Therefore, the Manaps are still among the least researched subjects. This article attempts to identify the meaning of the word Manap, their origins, position and occupations within society. Lastly, it elaborates on the Manaps' status before Tsarist Russia, during Tsarist Russia and during the USSR period. The reasons behind the Manaps' evacuation during the 1920s and 1930s are also examined.

Keywords

Turkistan, Kirghiz, manap, tribe, tsardom, Russians, Bolsheviks, October Revolution

---

* Dr., Prime Ministry State Archives – Ankara / Turkey

Манапы и их роль в истории кыргызов

Тамара Олчекчи*

Аннотация

В данной работе рассматриваются манапы, принадлежащие к богатым и знатным слоям кыргызского общества. В советское время все манапы без разделения были причислены к классу угнетателей и включены в список «запретных тем». Тема манапов является одной из неисследованных и малоизученных вопросов кыргызской истории, по которой еще нет достаточных работ. В данной работе рассматриваются значение слова «манап», его характеристика, время возникновения манапов, их положение и роль в обществе. В работе сделана попытка анализа положения манапов в доцарский период, царское время и советскую эпоху. Также рассматриваются причины ликвидации манапов в 1920-1930 годы.

Ключевые Слова

Туркестан, киргизы, манап, племя, царизм, русские, большевики, Октябрьская революция

---

* Доктор, генеральное управление государственными архивами при Премьер-министерстве – Анкара / Турция